

Η γλώσσα και η διδασκαλία της

ήτοι

«Η γλωσσική διδασκαλία του μέλλοντος. Το μέλλον της γλωσσικής διδασκαλίας»

Αν, φίλες και φίλοι, παρατηρήσετε το θέμα, θα διαπιστώσετε ότι θεματικό του κέντρο δεν είναι ούτε η γλώσσα ούτε το μέλλον αλλά η διδασκαλία σε σχέση με τη γλώσσα και το μέλλον. Αν αυτή, η διδασκαλία, προσδιοριστεί σωστά, τότε θα φωτιστούν αυτόχρονα οι σχέσεις της με τη γλώσσα και το μέλλον. Κι αυτό θα δοκιμάσω να κάνω, να δώσω μια άλλη διάσταση στη διδασκαλία, η οποία διάσταση δεν έχει να κάνει με τις θεωρίες περί διδασκαλίας, μεθοδολογίας, διδακτικής και με άλλα ηχηρά παρόμοια, για να θυμίσω λίγον Καβάφη, που δοξάζουν τους παιδολόγους και τους διδακτολόγους των πανεπιστημίων, από τη μια, και τρομοκρατούν, από την άλλη, τους φοιτητές και τους νέους δασκάλους. *Πώς θα διδάξουν αυτοί και πως θα σταθούν σωστά μέσα στην τάξη, κατά πώς υπαγορεύουν τα θεωρητικά συγγράμματα των πανεπιστημιακών «σοφών»;* Και πώς θα τους κρίνει το άλλο θύμα αυτής της σοβαροφανούς αντίληψης, ο δύσμοιρος σχολικός σύμβουλος; Το πράγμα, όπως καταλαβαίνετε, δεν παραπέμπει μόνον στον Καβάφη, αλλά και στους μεγαλόσχημους ήρωες του «Μικρού Πρίγκιπα», αυτού του αριστουργήματος του Saint Exupery.

Δεν απορρίπτω, φυσικά, κανένα από τα συγγράμματα αυτά και δεν υποτιμώ κανέναν από τους «σοφούς» που τα γράφουν. Άλλωστε κάποιοι από σας τα μελετήσατε για τις εξετάσεις του ΑΣΕΠ. Και καλά κάνετε. Άλλο θέλω να υπογραμμίσω. Δεν είναι αυτά που θα μας κάνουν δασκάλους. Δεν γίνεται κανείς δάσκαλος απομνημονεύοντας θεωρίες περί διδασκαλίας. Όπως δεν γίνεται χειρουργός αποστηθίζοντας θεωρίες περί χειρουργικής. Ο χειρουργός γίνεται στο νοσοκομείο με τη χειρουργική πρακτική. Κι ο δάσκαλος στο σχολείο με τη διδακτική πρακτική. Οι μεθοδολογικές και διδακτολογικές και παιδολογικές θεωρίες στρέφονται γύρω από τη διδασκαλία. Δάσκαλο σε κάνει η διδακτική πράξη, φτάνει να τη θελήσεις και να της δοθείς *ψυχή τε και σώματι*. Αν δεν της παραδοθείς άνευ όρων, δάσκαλος δεν γίνεσαι, κι ας διδάσκεις εκατό χρόνια. Το ίδιο γίνεται και με τη γλώσσα. Δεν την κάνεις δική σου μαθαίνοντας γι' αυτήν σχετικές θεωρίες. Ούτε φτάνουν η γραμματική και το συντακτικό. Αυτά μιλούν για τη γλώσσα. Την ουσία του λόγου την κατακτάς, όταν του παραδίνεσαι, όταν βυθίζεσαι στον απύθμενο θησαυρό του. Πρέπει όμως να το θελήσεις. Το είπε ο Σολωμός: «Υποτάξου πρώτα στη γλώσσα του λαού σου, και, αν είσαι αρκετός κυρίεψέ την». Το είπε και ο Σεφέρης:

«Κανένας συγγραφέας δεν μπορεί να σταθεί, αν δεν είναι άρχοντας της γλώσσας, όχι των λεξικών ή του συνταχτικού, αλλά αυτής της ζωντανής φύσης που του μεταγγίζει κάθε στιγμή που ανασαίνει η φυλή του».

Κάποτε τα βιβλία παρεμβάλλονται επικίνδυνα ανάμεσα σ' εμάς και στην πραγματικότητα, με αποτέλεσμα να μην μπορούμε να την αντικρίσουμε κατάματα και να αναπτύξουμε ενώπιος ενωπίω γόνιμο διάλογο μαζί της. Την αντικρίζουμε έτσι μέσα από διαμεσολαβητές, οι οποίοι μάλιστα συχνά λειτουργούν ως παραμορφωτικοί καθρέφτες. Άλλωστε οι πολιτισμοί δεν χωρούν στα βιβλία ούτε στα σχολεία ούτε στις παραδόσεις των πανεπιστημιακών διδασκάλων, όσο σοφοί κι αν είναι αυτοί. Όλα αυτά μιλούν για τους πολιτισμούς. Οι ίδιοι οι πολιτισμοί περνούν και φτάνουν ως εμάς μέσα από το σχολείο της ζωής.

Αυτό είναι το πρώτο που οφείλει να κατανοήσει ο δάσκαλος του μέλλοντος, για να σχεδιάσει τη διδασκαλία του. Κι ακόμη να κατανοήσει κάτι που δεν κατανόησαν οι πολιτείες ούτε του παρελθόντος ούτε του παρόντος. Να κατανοήσει ότι το κεφάλι του παιδιού δεν είναι δοχείο, για να το γεμίζουμε με γνώσεις: είναι σπέρτο και εστία έτοιμη να πυρακτωθεί από τον σπινθήρα του δασκάλου. Τέτοιες θα είναι οι παράμετρος που θα προσδιορίσουν τη διδασκαλία του μέλλοντος – ποιοτικές. Η συσσώρευση και ο αλματώδης πολλαπλασιασμός των γνώσεων της εποχής μας δεν δαμάζονται πια με τους παραδοσιακούς διδακτικούς και

μεθοδολογικούς τρόπους ούτε με την προσθήκη ολοένα και περισσότερων νέων μαθημάτων στα σχολικά προγράμματα, όπως εννοούν να κάνουν οι πολιτείες του κόσμου, και η δική μας. Κορέστηκαν τα αναλυτικά και τα ωρολόγια προγράμματα. Επήλθε το αδιαχώρητο· δεν αντέχουν άλλα γνωστικά αντικείμενα. Λύγισαν τα προγράμματα σπουδών.

Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να σκεφτούμε από την αρχή, όπως θα μας έλεγε ο Μπρεχτ: *Εκείνος που είπε Α δεν είναι υποχρεωμένος να πει Β, όταν διαπιστώνει ότι το Α ήταν λαθεμένο. Αλλά και αν ακόμη δεν ήταν λαθεμένο το Α, είμαστε εν τούτοις αναγκασμένοι να το αναιρέσουμε. Άλλωστε, η υπέρμετρη ποσότητα δεν τιθασεύεται παρά μόνον με την ποιότητα. Και η ποιότητα αυτή τη φορά λέγεται γύμναση πνεύματος και ψυχής.* Δηλαδή είναι ανάγκη («Οι καιροί ου μενετοί») η διδασκαλία του μέλλοντος να γυμνάζει την ψυχή και το πνεύμα του μαθητή στην αντιμετώπιση γνωστικών, ηθικών, αισθητικών προβλημάτων.

Ο *homo sapiens*, που εκφράζεται στο σχολείο με το *σοφό παιδί* έχει περάσει στη δύση της διαδρομής του. Περιθωριοποιήθηκε από την ίδια του τη σοφία, δηλαδή από τις ίδιες του τις γνώσεις. Κι αυτό είναι ανάγκη να αντιληφθούμε εμείς οι δάσκαλοι και να αλλάξουμε τη φιλοσοφία μας. Σκοπός της διδασκαλίας δεν πρέπει να είναι τώρα ο σοφός άνθρωπος αλλά ο δημιουργικός, όταν μάλιστα αυτός ταυτίζεται με τον άνθρωπο της παιδείας, με τον άνθρωπο που μαθαίνει πώς να μαθαίνει, πώς να δαμάζει τη γνώση και πώς να τη χρησιμοποιεί για μια καινούρια και ωφέλιμη δημιουργία.

Σήμερα, όμως, η διδασκαλία είναι καταναλωτική και οδηγεί δάσκαλο και μαθητή στην απόκτηση γνώσεων που υπηρετούν την αγορά εργασίας. Μιαν αγορά η οποία διαμορφώθηκε έτσι ώστε να θεραπεύει τα συμφέροντα συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων. Αλλά δεν είναι αυτός ο σκοπός της διδασκαλίας. Σκοπός της είναι, το είπαμε, να ετοιμάσει τον άνθρωπο τον μορφωμένο / καλλιεργημένο / ευαίσθητο / υπεύθυνο, ο οποίος θα παρεμβαίνει διορθωτικά στα σημερινά δρώμενα που έχουν οδηγήσει στον νεοβαρβαρισμό. Και αυτό μελλοντικά θα καταστεί περισσότερο αναγκαίο, γιατί ο νεοβαρβαρισμός εκτραχύνεται με προεξάρχουσα σε βαρβαρότητα την πλανητάρχισσα δύναμη, η οποία ληστεύει εν ψυχρώ τους λαούς της γης καταπατώντας κάθε έννοια ιδιωτικού, δημοσίου και διεθνούς δικαίου και ευτελίζοντας τον άνθρωπο, την ανθρωπότητα και τον καθολικό τους προορισμό.

Αυτό αν δεν το κατανοήσουν οι σημερινές πολιτείες, και προπάντων οι σημερινοί δάσκαλοι, και δεν καταστήσουν τη διδασκαλία θεραπευτική παιδείας / μόρφωσης από θεραπευτική σκοπιμότητας της αγοράς εργασίας, που είναι σήμερα, «*ουκ έσται παύλα κακών*». Όσο μάλιστα μεθοδικότερη και συστηματικότερη και τεχνολογικότερη θα είναι μια τέτοια διδασκαλία, τόσο πιο επικίνδυνη τορπίλη θα αποτελεί στα ύφαλα της Εκπαίδευσης.

Δεν βλέπετε με πόση μαεστρία έχουν αναγάγει σε επιστήμη και έχουν εισαγάγει στη διδασκαλία μας τη *σκοποθεσία*, τη *στοχοθεσία* και την *αξιολόγηση*; Ό,τι δηλαδή είναι αναγκαίο σε μια βιομηχανική μονάδα, για να πολλαπλασιάσει τα προϊόντα της, από τη μια, και να απαλλαγεί, από την άλλη, από ανεπιθύμητο λόγω μειωμένης αποδόσεως εργατικό δυναμικό, έχει διοχετευθεί εν ονόματι της επιστήμης στην Εκπαίδευση. Είναι ανάγκη δάσκαλος, μαθητής και διδασκαλία να υποταχθούν σ' αυτό το σχήμα. Γίνονται καλύτεροι εργάτες του κατεστημένου συστήματος. Και όλα αυτά περνούν μέσα από επιστημονικοφανή πανεπιστημιακά συγγράμματα και βαρύγδουπα αναλυτικά και διαθεματικά προγράμματα, ώστε να αποκτούν κύρος σε παγκόσμια κλίμακα, και κανείς να μην διανοείται να τα αμφισβητήσει.

Τουτέστιν, οι *σκοποί*, οι *στόχοι*, η *αξιολόγηση* και τα συναφή έχουν υποκαταστήσει τη μόρφωση και έχουν παραχαράξει τη διδασκαλία. Κι όμως, παρατηρούν φωτισμένοι φιλόσοφοι της παιδείας, «*Οι στόχοι του δασκάλου είναι το περιεχόμενο της διδασκαλίας, και δεν πρέπει να είναι τίποτε άλλο... Άλλωστε, η μορφωμένη δασκάλα, δηλαδή η δασκάλα που έχει παιδεία, γνωρίζει το αντικείμενο διδασκαλίας και τους τρόπους που μπορεί να το διδάξει*». Της τα υπαγορεύει η μόρφωσή της. Η αμόρφωτη δασκάλα, η δασκάλα που δεν έχει αποκτήσει παιδεία, δεν σώζεται με τα μεθοδολογικά και τα στοχολογικά συνταγολόγια. Και να της τα προσφέρεις, δεν θα μπορέσει να τα χρησιμοποιήσει, διότι της λείπει η παιδεία. «*Αυτή η δασκάλα έχει ανάγκη από μόρφωση / παιδεία*».

Θεμελιακός συντελεστής, λοιπόν, της διδασκαλίας η παιδεία του δασκάλου. Όταν μηδενίζεται ή μειώνεται αυτός ο συντελεστής, μηδενίζεται ή μειώνεται αντίστοιχα και η διδασκαλία.

Συνεπώς, η διδασκαλία του μέλλοντος είναι ανάγκη να βοηθεί τον νέο άνθρωπο, ώστε να γυμνάζεται στην κατάκτηση του ουσιώδους, του σημαντικού, του αξιοσημείωτου· στην κατάκτηση εκείνων των γνώσεων που θα τον βοηθούν να υψώνεται στη σφαίρα της γνώσης, που θα τον βοηθούν να ελευθερώνει τις *δυνάμεις* υπάρχουσες μέσα του γνωστικές δυναμικές και να τις καθιστά *ενεργεία* κατά τον Αριστοτέλη. Σκοπός της διδασκαλίας δεν είναι να καταστήσει τον μαθητή μικρόν επιστήμονα, αλλά να τον συνδράμει να γίνει *ελεύθερος άνθρωπος*. Μεγαλύτερη αξία από τις γνώσεις έχει η γύμναση της ικανότητας να κατακτά κανείς τη γνώση μέσα από διαδικασίες, οι οποίες προσφέρουν ως αμοιβή όχι τον βαθμό της ψυχρής αξιολόγησης, αλλά κάτι πολυτιμότερο και μοναδικό, την ικανοποίηση της δημιουργίας. Του προσφέρουν δηλαδή ένα από τα ανώτερα πνευματικά συναισθήματα, του προσφέρουν παιδεία, του προσφέρουν με άλλα λόγια «το μέγιστον μάθημα».

Περνούμε, όπως βλέπετε, από το γνωστικό πεδίο μάθησης στο ηθικό. Άλλωστε έτσι πρέπει να νοείται η διδασκαλία· να νοείται ως η δυναμική διαδικασία μέσα από την οποία δάσκαλος και μαθητής πραγματώνουν την ανώτερη φύση τους, την ανθρώπινη φύση τους, την πνευματική τους ουσία. Αυτή είναι η παιδεία.

Έτσι, επανέρχεται η διδασκαλία στην προτέρα της και φυσική της κοίτη από την οποία ποικίλες σκοπιμότητες την έχουν εκτρέψει. Οι καιροί, λοιπόν, δεν περιμένουν. Ο δάσκαλος κατά τη διδασκαλία οφείλει να μαθαίνει στον μαθητή: πώς να μαθαίνει, πώς να κατακτά τη γνώση, το ήθος, την ομορφιά, δηλαδή τις γνωστικές, τις ηθικές και τις αισθητικές αξίες της ζωής· πώς να αντιμετωπίζει καταστάσεις και πώς να αντιμετωπίζει προβλήματα· πώς να δημιουργεί και να συνδημιουργεί συνεργαζόμενος με τους συμμαθητές του· πώς να απολαμβάνει μαζί τους τη χαρά και την ικανοποίηση της δημιουργίας με πνεύμα όχι φίλαυτου ανθρώπου, ο οποίος κορδακίζεται με την ψευδαίσθηση ότι τα πάντα έγιναν για να τον υπηρετούν *σ' αυτόν τον κόσμο*, αλλά με πνεύμα σεβασμού προς τους συγκάτοικους αυτού του πλανήτη (τη μολόχα, και το μερμήγκι, τις ξέρες και τις θάλασσες, τον αέρα και τον ουρανό), προς όλους δηλαδή τους προγόνους του, αφού όλα αυτά, τα έμψυχα και τα άψυχα, υπήρξαν πριν από αυτόν. Κι αυτά τον υποδέχτηκαν στη ζωή, και του έστρωσαν στοργικά τον δρόμο, για να διαβεί αυτός ο άρχοντας του νου, ο οποίος σήμερα δολοφονεί τους ευεργέτες του από έλλειψη παιδείας και ανθρωπιάς. Αχαριστία.

Να, λοιπόν, το έργο της μελλοντικής διδασκαλίας, η παιδεία και η ανθρωπιά· όρθρος πνευμάτων και ψυχών. Αυτό τουλάχιστον υπαγορεύει (;), υποβάλλει (;), επιβάλλει (;) ο καλπάζων τεχνολογικός νεοβαρβαρισμός της Δύσης, ο οποίος ισοπεδώνει τις χώρες του ήλιου από τη Χιροσίμα ως τη Βαγδάτη και τον Λίβανο.

Ο μαθητής που μαθαίνει πώς να μαθαίνει κτλ., κατακτά τη μια μετά την άλλη τις περιοχές της γνώσης, της σκέψης, του λόγου, της τέχνης· όχι για να γίνει σοφός με τη γνώση, φιλόσοφος με τη σκέψη, λογοτέχνης με τον λόγο, καλλιτέχνης με την τέχνη, αλλά για να ελευθερωθεί. Διότι η γνώση, η σκέψη, ο λόγος, η τέχνη ελευθερώνουν τις λανθάνουσες δυναμικές του ψυχοπνευματικού κόσμου του ανθρώπου και τον οδηγούν στην πληρότητα.

Άλλωστε, κίνηση στην κίνηση είναι η ψυχή του νέου ανθρώπου, κινητική οφείλει να είναι και η διδασκαλία, και *σ' αυτήν την κίνηση* ο δάσκαλος *συγκινήτωρ* (κατά το γεννήτωρ), αυτός που παράγει την κίνηση, και συνδημιουργός. Δεν είναι αυτός που προσφέρει, παρατηρεί ο Gianni Rodari, μια έτοιμη μπουκιά κάθε μέρα, δεν εξημερώνει φώκιες, δεν δαμάζει νεαρά πουλάρια, δεν καταναλώνει μαζί με τους μαθητές του αξίες και πολιτισμό, αλλά παράγει μαζί τους, χρησιμοποιώντας και το λογισμικό της νέας τεχνολογίας, γνώσεις και γνώση, στοχασμό, αξίες και πολιτισμό. Και γλώσσα, φυσικά, η οποία όλα αυτά, είτε γίνεται γλωσσική διδασκαλία είτε όχι, τα αρθρώνει, τα ουσιώνει, τα νευρώνει, τα μορφώνει, τα φανερώνει.

Βλέπετε, η γλωσσική διδασκαλία μπορεί να χρησιμοποιεί όλα τα άλλα γνωστικά αντικείμενα, που διδάσκονται στο σχολείο, αρκεί ο φιλόλογος της τάξης να συντονίζει σε

κοινές προγραμματισμένες συσκέψεις όλους τους καθηγητές των άλλων μαθημάτων. Είναι η γλώσσα το κατ' εξοχήν διαθεματικό μάθημα. Ο μαθητής, με τον τρόπο αυτόν μπορεί να αντλήσει γλωσσικό θησαυρό από όλα τα μαθήματα.

Η λέξη *μεθάνιο* π.χ. χρησιμοποιείται μόνον στη χημεία. Η λέξη, όμως, *κύτταρο*, εκτός από τις φυσικές επιστήμες (βοτανική, ζωολογία, ανθρωπολογία κτλ.), όπου χρησιμοποιείται δηλωτικά κυριολεκτικά, είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί και αλλού συνδηλωτικά / μεταφορικά: *Η πρόταση αποτελεί το κύτταρο του λόγου· η οικογένεια αποτελεί το κύτταρο της κοινωνίας*.

Θα κατανοήσει με τη μεθοδική αυτή ο νέος άνθρωπος ότι πλήθος λέξεων / όρων και δομών που γνωρίζει κατά τη μελέτη διαφόρων μαθημάτων (μαθηματικών, φυσικής, ιστορίας, κοινωνιολογίας και άλλων) μπορούν να χρησιμοποιηθούν και αλλού: στην καθημερινή επικοινωνία, στη σύνταξη κειμένων, στην έκφραση γενικότερα και σε κάθε μας έκθεση. Πέφτουν έτσι οι φραγμοί των ειδικών μαθημάτων και όλος ο γλωσσικός τους θησαυρός ενσωματώνεται στην έκθεση / έκφραση. Πολλά κανάλια κομίζουν λεκτικό πλούτο στην ίδια κοίτη: παραπόταμοι και ποταμός.

Και δεν είναι, βέβαια, μόνον ο λεκτικός πλούτος. Ο μαθητής αποκτά άλλη νοοτροπία: ανοίγει η σκέψη του, αγκαλιάζει όλα τα μαθήματα και διδάσκεται τρόπους, μεθοδικές, περιεχόμενα μάθησης. Κατανοεί, έτσι, ότι η έκθεση δεν είναι το επίσημο ένδυμα του λόγου που το ντύνεται κανείς κάποιες στιγμές του χρόνου, παρά είναι η καθημερινή γλωσσική επικοινωνιακή πρακτική τόσο των σχολικών μαθημάτων και της επιστήμης όσο και των άλλων μορφών της ζωής. Παίρνει π.χ. ο μαθητής τον μαθηματικό λογισμό και την εν γένει αποδεικτική διαδικασία από τα μαθηματικά, την επιχειρηματολογία από τη λογική, την ακριβή διατύπωση και την οργάνωση του λόγου από τα κείμενα της αρχαιοελληνικής γραμματείας κ.ο.κ. Όλα συγκλίνουν στη γλωσσική διδασκαλία και όλα εκφράζονται μ' αυτήν, υπηρετώντας αποτελεσματικότερα τη γλωσσική επικοινωνία.

Θα σας παρουσιάσω ένα πολύ συγκεκριμένο παράδειγμα που δείχνει τη συμβολή της μαθηματικής σκέψης στη γλωσσική διδασκαλία. Παλαιότερα οι δάσκαλοι της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης ζητούσαν από τους μαθητές τους να εκθέτουν σε προφορικό και σε γραπτό λόγο *το σκεπτικό*, βάσει του οποίου είχαν λύσει το πρόβλημα που τους είχε δοθεί. Πράξη ωφέλιμη τόσο από διδακτική όσο και από γλωσσική άποψη. Ωφέλιμη πράξη, γιατί οδηγούσε στη σύνταξη έκθεσης με κατευθυντήριο άξονα τον μαθηματικό λογισμό. Οι μαθητές έγραφαν έκθεση και στο μάθημα των Μαθηματικών. Τα κέρδη πολλά. Είναι κάτι που και τώρα μπορεί να γίνει με τη συνεργασία φιλολόγου και μαθηματικού. Τα δύο μαθήματα διευρύνονται αμοιβαία, αλληλοεισδύουν και διδάσκουν την ενότητα των επιστημών. Ένας είναι ο νους. Παράδειγμα τέτοιας άσκησης: *Εκθέστε τη συλλογιστική με την οποία λύσατε το πρόβλημά σας*. Τέλεια έκθεση.

Τα κέρδη, είπαμε, πολλά. Εκτός των άλλων, μαθαίνει ο μαθητής να συλλογίζεται και να εγγράφει (χρησιμοποιώντας τις λέξεις) τους συλλογισμούς του εν είδει κειμένων στον εγκέφαλό του. Γράφει, δηλαδή, μέσα του κείμενα. Κάτι που μπορεί να κάνει όταν περπατάει π.χ. και σχολιάζει το περιβάλλον του. Γράφει τότε μέσα του λόγους. Αυτόν τον γόνιμο τρόπο γλωσσικής άσκησης και γραφής κειμένων στον εγκέφαλο μερικοί μαθητές τον ανακαλύπτουν μόνοι τους, με αποτέλεσμα να παρουσιάζουν ευχέρεια στη σύνταξη των εκθέσεων. Καλό είναι να τον διδάσκουμε κι εμείς. Είναι μια σιωπηλή εργασία εγγραφής, όχι στο χαρτί ή στον ηλεκτρικό υπολογιστή, αλλά στον εγκέφαλό μας, *προσχεδιασμένων λόγων* πάνω σε θέματα ενδιαφέροντα, τα οποία επεξεργαζόμαστε εν σιγή και με τα οποία πλουτίζουμε τον εγκέφαλό μας. Τον καθιστούμε θέσεων, απόψεων και γλωσσικών δομών εργαστήριο και δεξαμενή, από την οποία αντλούμε κατά τις περιστάσεις επικοινωνίας έτοιμο υλικό. Πρόκειται κατά τον Πλάτωνα για «*τον άνευ φωνής γιγνόμενον διάλογον*» στο εσωτερικό της ψυχής, τον οποίο επονομάζει «*διάνοια*» ο μεγάλος φιλόσοφος: «*Διάνοια και λόγος ταυτόν*».

Έπειτα, μην λησμονούμε, κατά τη γλωσσική διδασκαλία, ότι ο εγκέφαλος του ανθρώπου είναι γλωσσικός. Οι έρευνες διαπιστώνουν ότι σκεπτόμαστε με τις λέξεις. Αυτό, από τη μια μεριά, ενισχύει τη θέση που υποστηρίχτηκε λίγο πριν, και, από την άλλη, οδηγεί σε διδακτική πρακτική κατά την οποία γλώσσα και σκέψη πρέπει να διδάσκονται μαζί. Δεν

γυμνάζεται η γλώσσα χωρίς τη γύμναση της σκέψης ούτε η σκέψη γυμνάζεται χωρίς τη γύμναση της γλώσσας.

Άλλωστε η γλώσσα είναι *κοινωνικό προϊόν*: εκπορεύεται από την κοινωνία, υπηρετεί την κοινωνία και επιστρέφει σ' αυτήν. Για τη διδασκαλία της αυτό σημαίνει ότι η γλώσσα επιβάλλεται να διδάσκεται σε σχέση με τα κοινωνικά γεγονότα, τα οποία την παράγουν και τη θρέφουν.

Και ακριβέστερα: η γλώσσα είναι *επικοινωνιακό προϊόν*: γεννήθηκε μέσα στην κοινωνική ομάδα κατά την επικοινωνία των ανθρώπων, και αυτήν θεραπεύει και εξελίσσει. Για τη διδασκαλία της γλώσσας αυτό σημαίνει ότι η προσφορότερη μέθοδος διδασκαλίας της γλώσσας είναι η *επικοινωνιακή*.

Προσθέστε σ' αυτά ότι η γλώσσα είναι *ενέργεια πνευματική / ψυχική*, η οποία παράγεται και αναπαράγεται, σχηματίζεται και μετασχηματίζεται διαρκώς σύμφωνα με τις περιστάσεις / συνθήκες επικοινωνίας. Για τη διδασκαλία αυτό σημαίνει ότι η γλώσσα διδάσκεται *ενεργητικά / δραστικά / δημιουργικά*.

Το επόμενο βήμα: η γλώσσα είναι *κοινωνική ενέργεια*, αφού παράγεται από τα μέλη της ανθρώπινης κοινότητας, από τα οποία εκπορεύεται, στα οποία απευθύνεται και τα οποία υπηρετεί. Για τη διδασκαλία αυτό σημαίνει ότι στο κέντρο των γλωσσικών φαινομένων βρίσκεται ο *δρων κοινωνικά άνθρωπος*. Επομένως, ο λόγος παράγεται κατά την επικοινωνία των ανθρώπων / μαθητών και δεν απομνημονεύεται από τα βιβλία.

Κι ακόμη: η γλώσσα είναι *αλληλενέργεια κοινωνική και επικοινωνιακή*, αφού με τη γλώσσα τα μέλη μιας γλωσσικής κοινότητας δέχονται και ασκούν επιδράσεις. Κοινωνικές και γλωσσικές δυναμικές επηρεάζονται και διαμορφώνονται αμοιβαία. Δηλαδή η ενέργεια που παράγεται στη ζωή επηρεάζει τη γλώσσα και αντιστρόφως, η ενέργεια που παράγεται με τη γλώσσα επηρεάζει, διαμορφώνει και προσδιορίζει τη ζωή. Επομένως, οι κοινωνικές διακυμάνσεις συνεπάγονται γλωσσικές διακυμάνσεις και οι γλωσσικές διακυμάνσεις συνεπάγονται κοινωνικές διακυμάνσεις. Για τη διδασκαλία αυτό σημαίνει ότι η γλώσσα πρέπει να παράγεται στο φυσικό της κοινωνικό αλληλενεργειακό πλαίσιο, όπου πάλλονται η ζωή και ο λόγος.

Αυτά δηλώνουν ότι η γλώσσα γεννήθηκε / διαμορφώθηκε κατά την επικοινωνία των ανθρώπων και αναδύθηκε από αυτήν. Εκεί διαμορφώθηκαν και από εκεί αναδύθηκαν και οι νόμοι που τη διέπουν και που περιέχονται στη γραμματική και στο συντακτικό. Επομένως, δεν μαθαίνει κανείς τη γλώσσα μαθαίνοντας τη γραμματική και το συντακτικό. Η γραμματική και το συντακτικό περιγράφουν τη γλώσσα, μιλούν γι' αυτήν. Ωστόσο είναι αναγκαία η διδασκαλία τους, λέει ο L. Vygotsky, αντλούμε πληροφορίες για τη γλώσσα, βαθαίνουμε στον κόσμο της και την κατακτούμε. Γινόμαστε περισσότερο *συνειδητοί χρήστες* της.

Η γλώσσα, πάντως, μαθαίνεται με τη γλωσσική επικοινωνία. Και μάλιστα μαθαίνεται κατά τα πρώτα χρόνια χωρίς σχολείο και δασκάλους, ή καλύτερα με τους φυσικούς δασκάλους, τους γονείς, κι όταν ακόμη αυτοί είναι αναλφάβητοι. Αυτή είναι η κρίσιμη ηλικία για την εκμάθηση της γλώσσας, τα τέσσερα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού, που συνδέονται με τη νευρογένεση και τη συναπτογένεση των νευρώνων του εγκεφάλου.

Είναι διαπιστωμένο πια ότι κατά την εκμάθηση της γλώσσας συλλειτουργούν ο εγκέφαλος με τις νευρωνικές του συνάψεις, η ψυχική διάθεση του δέκτη, τα σημειώματα (βιωματικά ή γνωστικά) και τα σημαίνοντα (ακουστικά ή οπτικά), τα αντικείμενα αναφοράς και οι παραστάσεις τους (φθογγικές ή γραφικές), η συνείδηση και οι φυσικοί δίαυλοι (μάτια, αυτιά κτλ.), που κομίζουν στον εγκέφαλο τα υλικά του έξω κόσμου. Όταν αυτή η φυσική διαδικασία εκμάθησης της γλώσσας διαταράσσεται (όπως συμβαίνει, όταν η λέξη διδάσκεται ως γράμμα στον πίνακα και ως οπτική εικόνα), τότε η διδασκαλία της γλώσσας εκτρέπεται από τη φυσική / διδακτική της πορεία.

Για τη διδασκαλία της γλώσσας ισχύει ο λόγος του Γκαίτε «Εν αρχή ην η πράξις». Από την πράξη γεννιέται ο λόγος. Αυτό ο ευρηματικός δάσκαλος της γλώσσας ξέρει να το εκμεταλλεύεται. Δημιουργεί δηλαδή πραγματικές ή οιονεί πραγματικές συνθήκες από τις οποίες εκπηγάζει ο λόγος. Αλλά και από τον λόγο γεννιέται λόγος, όπως γεννιέται από τον λόγο πράξη, αν και σ' αυτές τις περιπτώσεις προηγείται πραξιακή ενέργεια (πνευματική διεργασία, σχεδιασμός, προγραμματισμένη δράση κτλ.) που συντελείται στη σκέψη του

δημιουργού. Πάντως κατά τη διδασκαλία της γλώσσας πρέπει να γίνεται εκμετάλλευση όλων αυτών των εστιών παραγωγής λόγου. Ενδείκνυται, δηλαδή, για τη γλωσσική διδασκαλία να αξιοποιούνται οι φυσικοί διδακτικοί τρόποι με τους οποίους το παιδί μέσα στο φυσικό / κοινωνικό του περιβάλλον δέχεται από τους οικείους του τη γλώσσα.

Γι' αυτό έχει μεγάλη σημασία το παιδί να μεγαλώνει / ανατρέφεται μέσα σε ευχάριστο / πλούσιο γλωσσικά οικογενειακό περιβάλλον, πράγμα που εξασφάλιζαν οι παλαιές πολυμελείς συνήθως οικογένειες με τη φλύαρη γιαγιά και τον παραμυθά παππού, οι οποίοι με εντελώς φυσικό τρόπο μπόλιαζαν τον νεοσσό με τον λαϊκό πολιτισμό της κοινότητας και του πρόσφεραν μέσα από τις ατέλειωτες αφηγήσεις τους (παραμύθια, μύθους, παραδόσεις κτλ.) τον γλωσσικό πλούτο της μητρικής γλώσσας, και όταν ακόμη αυτός ήταν ιδιωματικός. Λειτουργούσε, βλέπετε, ακόμη το «*Παιδαγωγείο του τζακιού*», το οποίο χάθηκε μέσα στις νέες μορφές του πολιτισμού μας. Απώλεια για τη γλώσσα και τον πολιτισμό.

Αυτά σημαίνουν ότι η γλωσσική διδασκαλία μπορεί να διδαχθεί πολλά από τους παραδοσιακούς τρόπους, με τους οποίους μαθαίνει το παιδί τη γλώσσα στο σπίτι κοντά στους φυσικούς του δασκάλους. Δηλαδή μπορεί η γλώσσα να διδαχθεί χωρίς το σχολικό εγχειρίδιο ή με τη βοήθεια ενός σχολικού βιβλίου οδηγού. Πάντως η γλώσσα δεν εγκλωβίζεται στα σχολικά εγχειρίδια ούτε απομνημονεύεται από αυτά. Τα βιβλία της γλώσσας είναι τα ίδια τα πράγματα και ο μέσα κόσμος του παιδιού, όπου εδράζονται, έτοιμοι από την ανθρώπινη φύση και τη γλωσσική κοινότητα, μηχανισμοί που περιμένουν τον δάσκαλο να τους πυροδοτήσει για ν' αρχίσουν να λειτουργούν και να γίνονται γεννήτριες λόγου. Αυτό είναι το διδακτικό πεδίο της γλώσσας. Άλλωστε, είπαν, ότι ο άνθρωπος γεννιέται φέροντας μαζί του τον σκληρό δίσκο της γλώσσας. Όπως ο ελέφαντας, έγραψε ο Steven Pinker, γεννιέται με την προβοσκίδα, η μέλισσα με την ικανότητα να κάνει μέλι, η μηλιά να δίνει μήλα, η τριανταφυλλιά τριαντάφυλλα, έτσι και ο άνθρωπος γεννιέται με την *γλωσσική ικανότητα*, με την ικανότητα δηλαδή να παράγει λόγο.

Όμως ο ελέφαντας δεν θα μπορέσει να χρησιμοποιήσει την προβοσκίδα του στην έρημο ούτε η μέλισσα εκεί θα κάνει το μέλι ούτε η μηλιά θα δώσει μήλα ούτε η τριανταφυλλιά τριαντάφυλλα. Είναι ανάγκη να βρεθούν στον φυσικό τους χώρο, όπου θα αφθονούν τα δέντρα, τα νερά, τα λουλούδια με το νέκταρ και τη γύρη, το καρπερό χρώμα. Έτσι και με τη γλώσσα και τη γλωσσική διδασκαλία· δεν ανθίζουν και δεν προσφέρουν καρπούς, αν σχολείο και δάσκαλος δεν δημιουργήσουν τις επικοινωνιακές συνθήκες, οι οποίες τρέφουν / τροφοδοτούν τον λόγο και ευοδώνεται η διδασκαλία του.

Δεν ευοδώνεται π.χ. η γλωσσική διδασκαλία, όταν η διάταξη των μαθητών μέσα στη σχολική αίθουσα είναι μετωπική με συνέπεια οι συζητητές να μην κοιτάζονται στα μάτια, αλλά να βλέπουν ο ένας την πλάτη του άλλου· όπως δεν ευοδώνεται η γλωσσική διδασκαλία, όταν το θέμα είναι ισχνό και δεν προκαλεί το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή των μαθητών, ή όταν ο συντονιστής δεν έχει προγραμματίσει μεθοδικά τη συζήτηση ή κάνει σφάλματα επικοινωνιακής τακτικής με αποτέλεσμα να μονοπωλούν οι τολμηροί τον λόγο και να μην ενθαρρύνονται οι διστακτικοί ή Πρέπει να πληρούνται πολλοί όροι και να συντρέχουν πολλές προϋποθέσεις, για να ευοδωθεί και να παραγάγει λόγο ένα τέτοιο panel. Κι εδώ βρίσκεται η ευθύνη του δασκάλου, ώστε αυτό το ζωντανό μάθημα να μην εκτραπεί σε συζήτηση του καφενείου εν ονόματι της ελεύθερης έκφρασης. Το πνεύμα, για να ευδοκιμήσει είναι ανάγκη να πειθαρχήσει. Τότε ορθρίζει.

Τέτοιες διδασκαλίες προϋποθέτουν δάσκαλο με παιδεία, δάσκαλο που μακριά από τη *μεθοδολατρία* (γέννημα του σχολαστικισμού) και μακριά από τη *μεθοδοφοβία* (γέννημα της οκνηρής σκέψης) στέκεται ελεύθερος «*με μεθοδική συνείδηση, μεθοδική σκέψη και μεθοδικό τακτ*». Πέρα και πάνω από τις μεθόδους διδασκαλίας βρίσκονται οι ψυχές δασκάλων και μαθητών. Όταν αυτές επικοινωνούν, τη βρίσκουν τη μέθοδο. Διαφορετικά, και «*ολόκληρο τον παιδαγωγικό ουρανό να κατεβάζει ο δάσκαλος*» σε κάθε ώρα διδασκαλίας, το μάθημά του θα παραπαίει (Θεόδωρος Κάστανος).

Άλλωστε, παρατηρεί ο Gibbert Highet, η διδασκαλία έχει να κάνει με συγκινήσεις που δεν μπορούν να υπολογιστούν και να χρησιμοποιηθούν συστηματικά. Έχει να κάνει με αξίες που βρίσκονται πέρα από τα επιστημονικά πεδία: «*Ένα παιδί μεγαλωμένο επιστημονικά δεν είναι παρά ένα αξιολύπητο τέρας, ένας γάμος επιστημονικός δεν είναι παρά παρωδία και*

παραμόρφωση του πραγματικού γάμου, μια φιλία επιστημονική είναι ψυχρότερη και από την πιο ψυχρή παρτίδα του σκακιού. Μια «επιστημονική» διδασκαλία, ακόμη και «επιστημονικών» θεμάτων, θα είναι εντελώς ακατάλληλη, ενόσω ο δάσκαλος και ο μαθητής θα είναι ανθρώπινα όντα. Η διδασκαλία δεν μοιάζει καθόλου με χημική αντίδραση. Μοιάζει πολύ περισσότερο με την κατασκευή ενός ζωγραφικού πίνακα, ή με μια σύνθεση ενός μουσικού κομματιού, ή, σε μικρότερο βαθμό, με το φύτεμα ενός κήπου, ή το γράψιμο μιας επιστολής σε ένα φίλο. Στη διδασκαλία πρέπει να βάλεις όλη την καρδιά σου, να καταλάβεις ότι τίποτε δεν γίνεται με συνταγές, και μονάχα χαραμίζεις την προσπάθειά σου, τους μαθητές σου και τον εαυτό σου».

Στο βάθος βάθος αυτών των λόγων του Highet ανιχνεύεις την άποψη εκείνων που υποστηρίζουν ότι η διδασκαλία σχετίζεται περισσότερο με την τέχνη παρά με την επιστημονικοφανή διδακτολογία. «Ο καλλιτέχνης δάσκαλος, λένε, μπορεί να τα αγνοεί αυτά τα μεθοδολογικά, όχι όμως και τη μεθοδική συνειδητή. Γι' αυτόν ισχύουν οι νόμοι της τέχνης, της δημιουργίας, της φυσικότητας, της εσωτερικής διάθεσης». Γράφει σχετικά σε μια ομιλία του που αναφέρεται στη διδασκαλία λογοτεχνικού κειμένου και που απευθύνει προς τους ομοτέχνους του φιλολόγους ο Νικήτας Παρίσης:

«Εγώ βέβαια δεν θα μιλήσω με τη γλώσσα της φιλολογικής έρευνας. Δεν είναι αυτή η πρόθεσή μου. Θα μιλήσω, βλέποντας τα πράγματα με την όραση του δασκάλου, που μέσα στη γοητεία και την αγωνία της διδακτικής πράξης, γυμνάζει και γυμνάζεται. Από αυτή, λοιπόν, τη γύμναση, πάνω στην κόψη της διδασκαλίας, απορρέει ο δικός μου λόγος».

Δεν ξέρω ευτυχέστερη εξομολόγηση δασκάλου από αυτήν· συναιρεί την αγωνία της διδασκαλίας με την αγωνία της δημιουργίας, δηλαδή την αγωνία του δασκάλου με την αγωνία του ποιητή, την αγωνία του διδακτικού λόγου με την αγωνία του ποιητικού λόγου· συναιρεί, θα έλεγα, τις αγωνίες των λόγων, γιατί ο ποιητικός λόγος, κορυφαία στιγμή του λόγου, και ο διδακτικός λόγος, κορυφαία έκφραση της διδασκαλίας, είναι ομώνυμοι, αφού έχουν κοινόν παρονομαστή τον λόγο. Άλλωστε και η διδασκαλία είναι *ποίημα* και ο δάσκαλος *ποιητής*.

Δεν υπάρχει, παρατηρεί ένας μεγάλος δάσκαλος, ο Ευάγγελος Παπανούτσος, δεν υπάρχει για τον δάσκαλο κάτι ανάλογο με τον «Οδηγό κυκλοφορίας», που έχει γραφτεί για τους αυτοκινητιστές... Όπως δεν υπάρχει, δεν είναι δυνατόν να υπάρχει, «Οδηγός για τους μουσουργούς», «πώς να συνθέσουν ένα μουσικό έργο», ή για τους ζωγράφους, πώς θα φιλοτεχνήσουν ένα ζωγραφικό πίνακα, ή για τους πολιτικούς «πώς θα κυβερνήσουν τη Χώρα». Η διδασκαλία είναι δημιουργία και ο άξιος δάσκαλος δημιουργός..., «όπως ο αληθινός ποιητής στα ευγενή έργα του πνεύματος και όχι όπως ο τεχνίτης των βάνουσων έργων, ο οποίος τοποθετεί τα υλικά του σε γνωστές πολυμεταχειρισμένες στερεότυπες φόρμουλες», και όχι όπως ο νεοφώτιστος πανεπιστημιακός διδακτολόγος ή παιδολόγος, ο οποίος εκτρέφει στις ψυχές των φοιτητών την ψευδαίσθηση ότι η επιστήμη της διδακτικής και της μεθοδολογίας θα τους δώσει το μαγικό κλειδί, για να ανοίξουν την κλειστή πόρτα της επιτυχημένης διδασκαλίας.

Είναι γιατί, καθώς αναπαράγονται διδακτολόγοι και μεθοδολόγοι μέσα στα πανεπιστήμια, γνωρίζουν τη διδακτική θεωρία από τα σχετικά βιβλία, αφού δεν δίδαξαν ποτέ, και ποτέ δεν ένιωσαν τον παλμό της τάξης κατά την ώρα της διδασκαλίας, όπου συγκινούνται (συν-κινούνται) οι ψυχές δασκάλων και μαθητών. Γι' αυτό στριμώχνουν τη διδασκαλία να τη χωρέσουν σε κατασκευασμένους διδακτικούς νόμους, για να την κάνουν επιστήμη σύμφωνα με το υπόδειγμα των φυσικών επιστημών, οι οποίες κατά τον προηγούμενο αιώνα κυριαρχούσαν και κυριαρχούν, και σήμερα.

Και δικαίως· ουδείς τις μέμφεται γι' αυτό, αφού τα φυσικά φαινόμενα φαίνεται να διέπονται από νόμους σταθερούς.

Όμως η πνευματική πράξη της διδασκαλίας δεν χωράει σε καμιά επιστήμη· την υπερβαίνει· δεν χωράει σε καμιά τέχνη· την υπερβαίνει. Είναι ένα τρίτο πέρα από την επιστήμη και την τέχνη. Αντλεί, ωστόσο, από την επιστήμη, χωρίς να ταυτίζεται μαζί της. Εμπνέεται από την τέχνη, χωρίς να την αντιγράφει. Αν ταυτιζόταν με την επιστήμη, τότε θα θεμελιωνόταν σε ασφαλείς επιστημονικές αρχές, τις οποίες θα εφαρμόζε ο κάθε δάσκαλος

και θα σχεδίαζε και θα πραγμάτωνε άψογα το μάθημά του· τα δε μαθήματα θα ήταν ομοιόμορφα ή και πανομοιότυπα, όπως ομοιόμορφα είναι τα στρατιωτάκια ενός παιχνιδιού, τα προϊόντα μιας βιομηχανικής εταιρίας ή της μαγειρικής συνταγής. Το πρόβλημα της διδασκαλίας θα είχε λυθεί και θα μπορούσαμε να ετοιμάζουμε με τον τρόπο αυτόν άριστους δασκάλους, όπως μπορούμε να ετοιμάζουμε άριστους χημικούς.

Κάτι τέτοιο, όμως, δεν παρατηρείται στη διδασκαλία. Η κάθε διδασκαλία – το ξέρουμε – είναι μοναδική και δεν επαναλαμβάνεται ούτε και από τον ίδιο τον δάσκαλο, έστω και αν διδάσκει το ίδιο γνωστικό αντικείμενο στους ίδιους μαθητές. Παραπέμπει η διδασκαλία στον λόγο του Ηράκλειτου *«Δις εις τον αυτόν ποταμόν ουκ αν εμβαιής»*. Ο δάσκαλος διακατέχεται πάντα από την αγωνία της διδασκαλίας, όπως ο καλλιτέχνης έχει την αγωνία της τελευταίας του δημιουργίας, έστω και αν την έχει επαναλάβει κατά το παρελθόν και μάλιστα με επιτυχία. Μοίρα ατομική του δασκάλου η διδασκαλία.

Δεν έχει, λοιπόν, καμιά ασφάλεια ο δάσκαλος; Όχι, απόλυτη ασφάλεια δεν έχει· όπως δεν έχει απόλυτη ασφάλεια ο πολεμιστής την ώρα της μάχης ή και ο καλλιτέχνης την ώρα της δημιουργίας. Και τούτο διότι δεν υπάρχει σταθερό *είναι* στη διδασκαλία· υπάρχει μεταβαλλόμενο *γίνεσθαι*, όπου η κάθε στιγμή μπορεί να προκύψει διαφορετική από την άλλη· οι νέες καταστάσεις δημιουργίας υπαγορεύουν νέες απρόβλεπτες συμπεριφορές δασκάλου και μαθητών. Όλα δε αυτά σχεδιάζονται και πραγματώνονται με απίστευτη γοργότητα. Ο δάσκαλος στη δημοκρατία των διδασκαλιών βρίσκεται διαρκώς *«επί ξυρού ακμής»*. Μόνη εγγύηση στην περιπέτεια της διδασκαλίας αποτελούν: η αγάπη του δασκάλου για το παιδί, η γνώση του γνωστικού αντικείμενου και η παιδεία. Αυτά μπορούν να αποτελέσουν μόνιμη πνευματική παρακαταθήκη του. Μείζων δε τούτων η παιδεία· ο δάσκαλος της παιδείας βρίσκεται σε διαρκή εσωτερικό διάλογο με το αντικείμενο που διδάσκει και με την τάξη. Από αυτόν τον διάλογο εκπηγάζουν οι τρόποι διδασκαλίας. Το κάθε αντικείμενο και η κάθε τάξη διεγείρουν δικές τους διδακτικές δυναμικές σύμφωνες με την υπόστασή τους και την ιδιοσυσχασία τους. Το αντικείμενο και η τάξη κλείνουν μέσα τους τα μυστικά της δικής τους διδασκαλίας, τα οποία βρίσκονται σε άμεση αντανάκλαση με τα ιδιαίτερα γνωρίσματα που συνθέτουν την ταυτότητά τους. Γι' αυτό και η κάθε διδασκαλία φέρει τη δική της ταυτότητα, την οποία δεν υποψιάζεται καμιά διδακτική συνταγολογία. Το κάθε αντικείμενο μιλάει και λέει στο δάσκαλο πώς θα το διδάξει. Η κάθε τάξη λέει στον δάσκαλο με ποιους τρόπους θα την προσεγγίσει και θα της προσφέρει τα μορφωτικά αγαθά.

Το νιώθει αυτό ο δάσκαλος της παιδείας. *Και τέτοιος είναι ο δάσκαλος του οποίου «ο χαρακτήρας, η σκέψη, η ευαισθησία έχουν εκλεπτυνθεί, έχουν εμπλουτισθεί, έχουν διαμορφωθεί» από τη γνώση, από τις γνώσεις, από το καλό, από το ωραίο, από τα επιτεύγματα του πολιτισμού, και μάλιστα του «επ' αληθείαις πολιτισμού», από τον διάλογο του με τη φύση, με τα πράγματα, με το κοινωνικό είναι και γίνεσθαι.*

Όπως αντιλαμβάνεστε, δεν μιλώ για τον δάσκαλο τον «σοφό», τον δάσκαλο που ξέρει πολλά, αλλά για τον δάσκαλο που αισθάνεται πολύ και βαθιά, όχι για τον καταρτισμένο αλλά για τον καλλιεργημένο, τον μορφωμένο.

Έπειτα, η γλώσσα, επισημαίνει ο Τριανταφυλλίδης, *«δεν είναι, καθώς φαντάζονται κάποιοι, αράδιασμα από λέξεις, τύπους και κανόνες, όπως αναγράφονται σε λεξικά και γραμματικές... παρά η έκφραση του εσωτερικού μας κόσμου, κύμα ζωής, άνοιγμα και επαφή ψυχών, ανταλλαγή αισθημάτων και σκέψεων μέσα σε συνομιλία, ερώτηση και απόκριση, άρνηση και κατάφαση, προσταγή, απαγόρευση και παράκληση, μικροεπεισόδια, πεζότητες και ταπεινότητες της καθημερινής ζωής και έξαρση και κατάνυξη, τραγούδι και κλάμα, χαρά και καημός, τρικυμία και γαλήνη, αγάπη και πάθος, αγωνία και κατάρα, επιστήμη και ζωή, σκέψη, ενατένιση της μοίρας και φιλοσοφία – όλα αυτά είναι γλώσσα ατομική και εθνική. Γλώσσα είναι ολόκληρος ο λαός, λέει ένα φλαμανδικό ρητό»*.

Μήπως έτσι δεν βλέπει τη γλώσσα και ο Μπρεχτ;

Γλώσσα είμαι εγώ.

Γλώσσα είσαι εσύ.

Γλώσσα είναι ο κόσμος.

Γλώσσα είναι η αγάπη και ο πόνος.

Γλώσσα είναι το ντύσιμο, η έκφραση του προσώπου, οι χειρονομίες, η ανταπόκριση.

Γλώσσα είναι να φαντάζεσαι, να σχεδιάζεις, να δημιουργείς, να καταστρέφεις
Γλώσσα είναι ο έλεγχος και η πειθώ.
Γλώσσα είναι η επικοινωνία.
Γλώσσα είναι το γέλιο.
Γλώσσα είναι το μέγαλωμα.
Γλώσσα είμαι εγώ.

Αυτά σημαίνουν ότι «η γλώσσα λειτουργεί σε πολλά επίπεδα και ανθίζει με ποικίλους τρόπους προφορικού και γραπτού λόγου δημιουργώντας αμέτρητα κείμενα: κείμενα που γράφονται και ακούγονται, ποιητικά και πεζά, λόγια και λαϊκά, περιγραφικά και αφηγηματικά, αποδεικτικά και κριτικά, πολιτικά και ρητορικά, της πιάτσας και του σαλονιού, των αθλητικών σχολείων και των θρησκευτικών τελετών κτλ. κτλ. κείμενα που ασταμάτητα υφαίνουν τις σχέσεις μας σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής ζωής». Κείμενα, κείμενα, κείμενα όλα παράγωγα της κοινωνικής και επικοινωνιακής ζωής.

Αυτό το τελευταίο υπαγορεύει τον τρόπο με τον οποίο οφείλουμε να διδάσκουμε τη γλώσσα. Κι αυτός δεν μπορεί να είναι άλλος από τον επικοινωνιακό. Επικοινωνιακά παράγεται ο λόγος· επικοινωνιακά πρέπει να διδαχθεί.

Αυτό πάλι με τη σειρά του υπαγόρευσε τη συγγραφή νέων σχολικών βιβλίων, μέσα από τα οποία δάσκαλος και μαθητής να αποκτούν συνείδηση των ποικίλων ιδιοτήτων της γλώσσας. Γι' αυτό και συνεχίστηκε η μεταρρύθμιση Ράλλη· σχηματίστηκαν νέες ομάδες εργασίας, με την πρωτοβουλία εκείνων που κατά τη μεταρρύθμιση του 1976 αναπροσάρμοσαν τη *Γραμματική* του Τριανταφυλλίδη και τη *Νεοελληνική Σύνταξη* του Τζάρτζανου στα νέα γλωσσικά δεδομένα. Βασική επιδίωξη αυτών των ομάδων ήταν να κάνουν το επόμενο βήμα, ώστε να μην υποκαταστήσει η διδασκαλία της γραμματικής και του συντακτικού τη διδασκαλία της ζωντανής / επικοινωνιακής γλώσσας. Αναζήτησαν, έτσι, οι ομάδες το στίγμα και τις συντεταγμένες της διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας και τα προσδιόρισαν εκεί όπου τέμνονται η βαθιά γλωσσική μας παράδοση και οι απόψεις της νεότερης γλωσσολογικής επιστήμης. Στη συμβολή αυτών των δύο ροών αναζητήθηκε το ελληνικό στίγμα της γλωσσικής μας διδασκαλίας.

Έτσι, υπάρχουν σήμερα στα γυμνάσια και στα λύκεια η γραμματική και το συντακτικό ως βιβλία αναφοράς κυρίως, ενώ, από την άλλη μεριά, δημιουργήθηκαν τα βιβλία επικοινωνιακής / δραστηρικής διδασκαλίας της γλώσσας μας πρώτη φορά στα εκπαιδευτικά μας χρονικά. Παλαιότερα στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση δεν διδασκόταν η νεοελληνική γλώσσα· διδασκόταν μόνον η αρχαιοελληνική. Πρώτη φορά τώρα η ελληνική γλώσσα άρχισε να διδάσκεται σε όλο της το εύρος, από την αρχαιότητα έως σήμερα. Έτσι, η μεταρρύθμιση Ράλλη έδωσε τη Γραμματική και το Συντακτικό της Νεοελληνικής, και η συνέχειά της τα δεκαπέντε βιβλία επικοινωνιακής γλωσσικής διδασκαλίας του Γυμνασίου και του Λυκείου.

Πάντως με αυτά τα βιβλία του Γυμνασίου και του Λυκείου ολοκληρώθηκε η γλωσσική μεταρρύθμιση στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Μια μεταρρύθμιση που μετέβαλε τη διδασκαλία της Γραμματικής σε διδασκαλία της γλωσσικής επικοινωνίας, χωρίς να υποβαθμίσει, ωστόσο, τη γραμματική. Βρέθηκε η χρυσή τομή.

Τι κρίμα, όμως, που το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο όχι μόνον δεν διέθεσε ώρες για τη διδασκαλία του μαθήματος, αλλά το 2003 προκήρυξε εντελώς αστόχαστα τα τρία βιβλία του Γυμνασίου τινάζοντας, έτσι, στον αέρα την διδακτική ενότητα / συνέχεια των δεκαπέντε βιβλίων. Και σαν να μην έφτανε αυτό, προκήρυξε ακόμη και την ίδια τη Γραμματική την επίσημη, χωρίς να σκεφτεί ότι η κρατική Γραμματική, το βιβλίο της γλώσσας του Έθνους, δεν γράφεται από έναν άνθρωπο ούτε προκηρύσσεται, παρά συντάσσεται ή αναθεωρείται από επιτροπές ειδικών και επωνύμων. Αυτό έκαναν ο Ε. Βενιζέλος, ο Γ. Παπανδρέου, ο Ι. Μεταξάς, ο Γ. Ράλλης. Τώρα το δέντρο της γλωσσικής διδασκαλίας είναι με τις ρίζες στον αέρα.

Σε τέτοιες περιπτώσεις οι Αρχαίοι Έλληνες έλεγαν: «*Η ημιμάθεια χείρων της αμαθείας*» και οι Λατίνοι αναφωνούσαν: «*O tempora, o mores*».

Συνάγεται, λοιπόν από τα παραπάνω ότι είναι ανάγκη να δούμε με καινούρια ματιά τη γλωσσική διδασκαλία, και, ευρύτερα, το *διδακτικό πακέτο* που έχει για πυρήνα του το διδακτικό βιβλίο, είναι ανάγκη να ετοιμάζεται έτσι ώστε να διαλέγεται με το παιδί, να βάζει

τον νέο άνθρωπο μπροστά σε προβλήματα και να κινεί τη σκέψη του και την ψυχή του: να συν-κινεί = συγκινεί.

Η ψυχή μιας εκπαίδευσης είναι χωρίς άλλο η διδασκαλία. Αυτή παρεμβαίνει στην εσωτερική ζωή του σχολείου και τη μετασχηματίζει. Η λεγόμενη πολυθρύλητη αξιολόγηση έρχεται μετά. Άλλωστε η δραστική διδασκαλία κλείνει μέσα της, εσωτερικεύει δηλαδή, την αξιολόγηση. Προσφορά και αξιολόγηση της γνώσης και της δράσης αποτελούν σώμα, και κάθε διαίρεσή του είναι τεχνητή.

Δείγματα διδακτικής πρακτικής αυτού του είδους μπορεί κανείς να δει τόσο στα βιβλία *«Νεοελληνική Γλώσσα για το γυμνάσιο»*, όσο – και προπάντων σ' αυτά – *«Έκφραση - Έκθεση για το λύκειο»*. Χαρακτηριστική είναι η ενότητα «Παραγωγή γλωσσικών ποικιλιών, που ανθολογείται στο Α' τεύχος του βιβλίου *«Έκφραση - Έκθεση για το Λύκειο»*. Πρόκειται για ένα οργανωμένο υλικό που καθοδηγεί δάσκαλο και μαθητές στην καλλιτεχνική δράση, στη δημιουργία και στην παραγωγή γλωσσικών ποικιλιών.

Πηγή κειμένων στην ενότητα αυτή είναι κάποιο πραγματικό γεγονός που σχετίζεται με τη σχολική ζωή. Κεντρικό του θέμα έχει ένα *«μαθητικό καλλιτεχνικό τριήμερο»*, το οποίο οργανώνουν και πραγματοποιούν οι μαθητές στο τέλος του σχολικού έτους από τη 16. έως τη 18. Ιουνίου. Με την ευκαιρία αυτής της εκδήλωσης οι μαθητές ασκούνται σε πολλά κείμενα. Έτσι ετοιμάζουν:

- Μια πρώτη ανακοίνωση με την οποία ως πρόεδροι του δεκαπενταμελούς συμβουλίου καλούν τους συμμαθητές τους να συμμετάσχουν στο καλλιτεχνικό τριήμερο με προσωπικές δημιουργίες. Η ανακοίνωση πρέπει να έχει ουδέτερο πληροφοριακό χαρακτήρα.
- Μια δεύτερη ανακοίνωση με το ίδιο περιεχόμενο, η οποία όμως μετασχηματίζει την πρώτη, διότι της δίνει συγκινησιακό χαρακτήρα.
- Μια τρίτη ανακοίνωση με το ίδιο περιεχόμενο, η οποία ωστόσο αποκτά διαφορετικό χαρακτήρα, αφού απευθύνεται στις οικογένειες των μαθητών.
- Τέταρτη ανακοίνωση, η οποία είναι ένα διαφημιστικό φυλλάδιο με το ίδιο θέμα, διατυπωμένο στη γλωσσική ποικιλία του είδους αυτού.
- Πέμπτη ανακοίνωση με το ίδιο θέμα, η οποία προορίζεται για τον Τύπο.
- Αίτηση προς το Υπουργείο Παιδείας, με την οποία ζητούν οικονομική κάλυψη των εκδηλώσεων.
- Επιστολή σε γνωστούς και φίλους για οικονομική συνδρομή.
- Πρόσκληση για το κοινό, όπως συνηθίζεται σ' αυτές τις περιπτώσεις.
- Πρόγραμμα αναλυτικό των εκδηλώσεων του τριημέρου.
- Τη σχετική πράξη της συνεδρίασης του δεκαπενταμελούς συμβουλίου με την οποία αποφασίστηκαν οι εκδηλώσεις.
- Κείμενο με συγκινησιακό χαρακτήρα με το οποίο γίνεται ο απολογισμός των εκδηλώσεων.
- Άλλο κείμενο συνταγμένο σε αυστηρή, τώρα, επιστημονική γλώσσα με το οποίο γίνεται, επίσης, ο απολογισμός των εκδηλώσεων.

Διαπιστώνεται δηλαδή ότι οι μαθητές εργαζόμενοι στο ίδιο θέμα και ξεκινώντας από μια πραγματικότητα – πράγμα πολύ σημαντικό για την παραγωγή λόγου – εκτελούν μια άσκηση μετασχηματισμού, προσαρμόζοντας και αναπροσαρμόζοντας τον λόγο του ίδιου περιεχομένου σε διαφορετικές περιστάσεις, με αποτέλεσμα να ασκηθούν στις διάφορες γλωσσικές ποικιλίες. Αρχίζουν δηλαδή με τις απλές ανακοινώσεις, για να καταλήξουν στην έκθεση των πεπραγμένων. Μια ακόμη πορεία η οποία μετασχηματίζει την παραδοσιακή έκθεση και τη μεταβάλλει σε ζωντανό επικοινωνιακό λόγο, χωρίς να την αναιρεί. Της δίνει νόημα και σκοπό, αφού τη συνδέει με τη ζωή, στην οποία και τη θεμελιώνει.

Περισσότερα μπορείτε να δείτε στο βιβλίο της Α' Λυκείου, του οποίου την παραπομπή σας έχουμε δώσει ήδη. Εδώ σας δίνουμε μόνο την περίληψη αυτής της ενότητας. Πάντως αποτελεί ένα δείγμα δραστικού μαθήματος και σαν τέτοιο το επικαλεστήκαμε. Ανάλογα

οφείλουμε να κινηθούμε και στα άλλα μαθήματα γλωσσικής διδασκαλίας λαμβανομένων, εννοείται, πάντα υπόψη των ιδιαιτεροτήτων τους.

Γλωσσικής διδασκαλίας επιμύθιο

Η γλωσσική παιδεία του νέου ανθρώπου είναι πρωτίστως πρόβλημα πνευματικής και ψυχικής καλλιέργειάς του. Κι αυτή η καλλιέργεια αρχίζει από την οικογένεια και συνεχίζεται μέσα στην ευρύτερη πολιτιστική και γλωσσική κοινότητα. Πρέπει να το κατανοήσουν κοινωνία και πολιτεία ότι η γλωσσική καλλιέργεια συνυφαίνεται με την πνευματική και την ψυχική καλλιέργεια. Η γλώσσα δεν αναπτύσσεται χωρίς τη σκέψη, ούτε η σκέψη χωρίς τη γλώσσα. Γι' αυτό αν η Πολιτεία επιθυμεί ειλικρινώς να βοηθήσει τα παιδιά της να αναπτυχθούν γλωσσικά – και μάλιστα τα παιδιά των χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων, δεδομένου ότι εκείνα κυρίως παρουσιάζουν τις σχετικές ελλείψεις, όταν με την είσοδό τους στο σχολείο αλλάζουν γλωσσικό κώδικα – δεν έχει παρά να οργανώσει καλύτερα την προσχολική αγωγή. Θα περιορίσει έτσι τις κοινωνικές ανισότητες, ενώ η δημοκρατία μας θα γίνει λιγότερο ελλειμματική.

Θα ήταν πολύ ευεργετικό για τα παιδιά των χαμηλότερων ιδιαίτερα κοινωνικών τάξεων να βρίσκονται από τα δυόμισι και τα τρία χρόνια τους κάποιες ώρες της ημέρας σε *Κέντρα του Παιδιού*, όπου θα γεύονται τα αγαθά του πολιτισμού και θα δέχονται μαζί με την πολιτιστική και τη γλωσσική αγωγή από εκπαιδευμένες δασκάλες και νηπιαγωγούς. Έτσι, χωρίς ανάγνωση και γραφή, χωρίς δηλαδή τον γνωστό σχολικό τρόπο που έχει καταντήσει απωθητικός, παρά με τραγούδι, παραμύθι και παιχνίδι, μέσα σε περιβάλλον που θα αντανakλά και θα πλουτίζει τις συνθήκες του σπιτιού, τα παιδιά θα δέχονται γλωσσική παιδεία. Το ιδεώδες, βέβαια, θα ήταν να τη δέχονται αυτήν την παιδεία και οι γονείς των παιδιών στα ίδια κέντρα.

Με τον τρόπο αυτό θα άρουμε, από τη μια μεριά, τις κοινωνικές ανισότητες, που αρχίζουν από την ώρα της γέννησης του ανθρώπου, και θα ετοιμάσουμε, από την άλλη, ένα καλύτερο σχολείο και μια δικαιότερη κοινωνία.

Ακούει κανείς;